

KEREPESZKI RÓBERT

## IGAZOLÓ ELJÁRÁSOK A DEBRECENI TUDOMÁNYEGYETEMEN (1945–1946)

*SCREENING PROCEDURES AT THE UNIVERSITY OF DEBRECEN (1945–46). After the end of the World War II, at the beginning of the rebuilding of Hungary, the first aim of the new government was the cleaning of the social and political life and the removal of the followers of the former political systems from the public offices. So in the first half of 1945, according to the orders and laws of the Provisory Government, People's Tribunals and political screening committees were formed in every town with the membership of the five so-called democratic parties (Communist Party, Social Democrat Party, National Peasants' Party, Bourgeois-democrat Party, Small-holders' Party). It was also necessary to screen the employees of the public institutions, especially the higher education because the "reactionary" and the extreme right ideologies were very strong in these middle-class circles, and many of them were the member of the Hungarian Nazi parties (the Arrow-Cross Movements) and other right radical social associations (Turul Association, Volksbund etc.). This paper presents the working, the judgement and the mistakes of the screening committee of the employees of the University of Debrecen. This committee was formed in May 1945 and finished its work in the end of January 1946. In this short period the committee examined near 700 cases, but only 49 employees (professors, lecturers, secretaries, other officers, etc.) were condemned. The analyses of the working of the screening committee at University of Debrecen expands with new facts the image created about the spirit of the age, the higher education and the society of Hungary in the first years after the World War II.*

### *Az előzmények*

A második világháború után újjáépülő Magyarország vezetőinek egyik első célja az volt, hogy a korábbi rendszerek (a Horthy-rendszer és a rövid életű Szálasi-rezsim) eltökélt híveit, exponenseit felelősségre vonja, és a demokratikus(nak beállított) átalakulásból kizárja. Az 1944 végén Debrecenben megalakuló Ideiglenes Nemzeti Kormány egyik legfontosabb feladatának tekintette ennek a tisztogató munkának az elkezdését a két világháború közötti hatalom egyik legstabilabb bázisát jelentő köztisztviselői rétegben. Éppen ezért a felelősségre vonások első fokozatáról, az ún. igazoló eljárások lefolytatásáról már 1945. január elején rendelkezett a kormány.<sup>1</sup>

Az igazoló eljárásnak, a második világháború utáni intézményes számonkérés egyik formájának célja az volt, hogy az államigazgatásban és a közalkalmazotti rétegben az új

<sup>1</sup> 15/1945. M.E. sz. rendelet. *Magyar Közlöny* (Debrecen), 1945. január 4., ill. BALOGH Sándor, *Politikai és pártarcok Magyarországon 1945–1947*, Budapest, 1975, 14.

politikai berendezkedést támogató tisztviselői kar legyen jelen. Az ezt lefolytató bizottságok döntései nem fizikai jellegűek voltak (büntetés, kivégzés), mint a Népbíróóságok esetében, hanem egzisztenciálisak, azaz azt vizsgálták, hogy a közalkalmazottak állásaikban eredményes munkát fognak-e folytatni az új rendszer érdekében, politikailag megbízhatóak-e, és döntést hoztak arról, hogy helyükön maradhatnak-e. Emellett az igazoló eljárásoknak konkrétabb politikai „tétje” is volt: a második világháború utáni demokratikus pártok közül elsősorban a kisgazdák javasolták, hogy az internáltak és a népbíróóságok által elítéltek mellett fosszák meg választójoguktól azokat is, akikkel szemben az igazolóbizottságok elmarasztaló határozatot hoztak.<sup>2</sup> Ezekből adódóan az igazoló eljárások nemcsak a politikai, hanem a társadalmi átalakulás fontos tényezői is voltak, ugyanis a bizottságok elmarasztaló döntései (pl. állásvesztések) több család esetében deklasszálódáshoz vezethettek. Ez nem volt új jelenség a magyar történelemben (sem): az első világháború után is történtek a politikai megbízhatóság szempontjából vizsgálatok a közalkalmazotti rétegben és az egyetemeken is.<sup>3</sup>

Az 1945 előtti hatalom biztos bázisának számító közalkalmazotti réteg felelősségre vonásának szükségessége már az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása előtt, nem sokkal a front továbbvonulása után felmerült Debrecenben. Az új, „demokratikus” Magyarország első napilapja, a *Néplap*<sup>4</sup> már 1944 végén egyre gyakrabban sürgette az

<sup>2</sup> *Uo.*, 57, 61; Az igazolóbizottságokról korábban Zinner Tibor írt tanulmányokat, ám az ő munkái bevalottan Budapest-centrikusak, és csak rámutatnak a történettudomány ebből adódó egyik fontos feladatára: a vidéki igazolótestületek vizsgálatának szükségességére. Lásd ZINNER Tibor, *Háborús bűnösök pereit. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások, 1945–1949*, Történelmi Szemle (1985/1), 118–140. ill. Uő., „*A magyar nép nevében!*” *Népbíróóságok – igazoló bizottságok* = A felszabadulás utáni történetünkről. I. kötet, szerk. BALOGH Sándor, Budapest, 1987, 65–69; Kifejezetten a budapesti és a vidéki egyetemi igazolásokra hasznos adalékokat nyújt N. SZABÓ József, *Tisztogatások a magyar felsőoktatásban (1945–1946)*, Magyar Tudomány (1999/8), 977–989; A debreceni egyetemi igazolásokról szól Farkas Dezső tanulmánya, ám ő figyelmét elsősorban a debreceni értelmiség 1945 előtti politikai arculatára fókuszálja, a felsőoktatási intézmény alkalmazottaival szemben lefolytatott igazoló eljárásokról kevés konkrétummal szolgál, és az általánosságok megfogalmazására helyezi a hangsúlyt. Lásd FARKAS Dezső, *Háború – értelmiség – igazolóbizottságok. Adalékok a debreceni egyetemi értelmiség politikai arculatához* = Ifjúság Hajdú-Biharban. Történelmi pillanatok 1. Társadalom és politika. A KISZ Hajdú-Bihar megyei Bizottságának közleményei VI., szerk. MOJZSNÉ SZÉKELY Katalin, Debrecen, 1985, 64–76.

<sup>3</sup> A Tanácsköztársaságot követő „rendcsinálás” időszakában az egyetemi hallgatók alakítottak igazolóbizottságokat saját kartársaik forradalmak alatti magaviseletének megvizsgálására. Tevékenységüket az antiszemitizmus és a baloldal-ellenesség jellemezte. Ugyanakkor nem véletlen az sem, hogy az egyetemi beiratkozást szabályozó, zsidóellenes *numerus clausus* (1920. évi XXV. tc.) tartalmazta azt is, hogy „*a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra az 1920/21-ik tanév kezdetétől csak oly egyének iratkozhatnak be, kik nemzethűségi [!] s erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízhatók.*” KEREPESZKI Róbert, *A Turul Szövetség 1919–1945. Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban*, Máriaesnyő, 2012, 41–44, 158–161.

<sup>4</sup> A Néplap első száma a kommunista párt debreceni szervezetének kezdeményezéséből 1944. november 15-én jelent meg. Lásd *A debreceni feltámadás*, szerk. PAÁL Jób, RADÓ Antal, Debrecen, 1947, 299–300.

igazolól eljárások megkezdését. A november 18-i szám<sup>5</sup> egy terjedelmes cikket szánt a témának, melyben a vizsgálat alá kerülő személyekkel szemben szigorú vizsgálatot követelt: *„Bűnösségüket illetőleg alapelveként szögezendő le, hogy csak az igazolható, aki baloldali vagy legalábbis kommunista érzelméről tanúságot tett. A többi akár aktív, akár passzív bűnös volt, felfüggesztendő. Nem lehet mentség ma az, hogy »nem állt módomban«, »mindig helytelenítettem«, mert sokan vannak, akik ezzel védekeznek. [...] Nincs szükség ilyen fejbőlöntő-jánosokra, akiket nemcsak az utolsó 25 év nevelése tett ilyenné, hanem gerinctelenségük, mely a 67-es világ mamelukjaitól származik.»* A lap külön kitért a háború végén domináns szélsőjobboldali szervezetekre, és éles ítéletet hozott a tagjai felett: *„Aki tagja volt a Volksbundnak, az SS-kötélékében harcolt, nyilvánvaló, hogy a demokrácia ellensége, tehát vele szemben minden további vizsgálat szükségtelen.»*<sup>6</sup>

Az első debreceni igazolóbizottság tíz nappal a közalkalmazottak 1945 előtti tevékenységének megvizsgálásáról szóló 15/1945. M.E. sz. rendelet kibocsátása után, 1945. január 20-án alakult meg. A rendelet értelmében az igazolóbizottságba az öt demokratikus pártnak kellett egy-egy tagot delegálni, a testület munkájához később csatlakozott a főispán által behívott jogász, illetve annak a közhivatalnak a kiküldötte, melynek alkalmazottjának igazolási ügyét tárgyalták. Az I. számú igazolóbizottság elnöke a kisgazdapárti Lévay Zoltán nemzetgyűlési képviselő lett.<sup>7</sup> A testület tagja volt még Fürst László (Polgári Demokrata Párt), Barcza Lajos (Magyar Kommunista Párt), Batta János (Nemzeti Parasztpárt) és a szociáldemokrata Kállay Sándor. A bizottság első tárgyalását 1945. február 7-én, a másodikat 20-án tartotta.<sup>8</sup>

<sup>5</sup> *Néplap*, 1944. november 18. A cikket közli még *Válogatott dokumentumok Hajdú-Bihar megye munkásmozgalmának felszabadulás utáni történetéből. Hajdú, Bihar megyék felszabadulása és a népi demokratikus átalakulás kezdetei 1944. október–1945. november*, szerk. FEHÉR András, TOKODY Gyula, Debrecen, 1980, 48–49. 10. sz. dokumentum: A Néplap a fasiszta személyek felelősségre vonását követeli. Debrecen, 1944. november 18.

<sup>6</sup> Debrecen és környéke a „legmagyarabb” régióknak számított az országban, ennek ellenére itt is megalakult a német kisebbség szélsőjobboldali szervezete, a Volksbund. Az egyesület Hajdú vármegyében, ahogy az ország többi részén, nagy szerepet játszott az SS-toborzásokban is. 1942 februárjában a debreceni Volksbund négy tagját sorozta be az SS. Az ő világháború utáni sorsuk ismeretlen. Vélhetően nem tértek vissza, mert az SS kötelékébe való belépésükkor mindannyian lemondtak a magyar állampolgárságukról. *Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára* [a továbbiakban MNL HBML] IV.B.901/a [Hajdú vármegye és Debrecen főispánjának iratai] 19. doboz 56–1942. eln. Lásd még KEREPESZKI Róbert, *Debrecen és a Volksbund: Adalékok a debreceni Volksbund megalakulásának körülményeihez*, *Múltunk* (2007/4), 255–281.

<sup>7</sup> Lévay 1903-ban született Balassagyarmaton. A jogi doktorátus megszerzése után Debrecenben folytatótt ügyvédi gyakorlatot. 1944 decemberében részt vett a Független Kisgazdapárt debreceni szervezetének újjáalakításában, és 1945. március 11-ig a párt helyi főtitkára volt. Életrajzi adatait lásd *Az 1944. évi december hó 21-re Debrecenbe összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés Almanachja 1944. december 21.–1945. november 29.*, főszerk. VIDA István, Budapest, 1994, 266.

<sup>8</sup> *Dokumentumok, i. m.*, 197. 142. sz. dokumentum: A debreceni helyettes polgármester jelentése a miniszterelnöknek az I. számú igazolóbizottság megalakításáról. Debrecen, 1945. január 23., ill. *Néplap*, 1945. január 23.

Az I. számú igazolóbizottság hatáskörébe a Népjóléti Minisztérium, a Földművelésügyi Minisztérium, a középfokú tanintézetek, a Mezőgazdasági Főiskola, az Erdőfelügyelőség, az Erdőigazgatóság, a debreceni református egyházi hivatalok, a Mezőgazdasági Vegyкisérleti Állomás, Hajdú vármegye Központi Igazgatása, az alispáni hivatal, a debreceni Ítéltábla, Törvényszék, Járásbíróság és Ügyészség, illetve Debrecen város hivatalai, közüzemei, vállalatai, a Városi Takaré- és Hitelintézet, valamint a helyi MÁV igazgatóság közalkalmazottainak igazolása tartozott.<sup>9</sup>

Az igazoló eljárás alá vont valamennyi személy 1945. január 14-ig vagy a Debrecenben való visszatérését követő három napon belül köteles volt a munkahelyének vezetőjén keresztül egy igazoló nyilatkozatot eljuttatni a bizottságnak. Ebben a nyilatkozatban a személyi adatokon túl minden közalkalmazottnak „*az 1939. évi szeptember hó 1. napja óta követett politikai magatartását és cselekedeteit, valamint a népellenes törvények és rendeletek végrehajtása során teljesített hivatalos ténykedéseit*” is ismertetnie kellett. A rendelet előírta továbbá, hogy „*az a közalkalmazott, aki a vörös hadsereg bevonulása alkalmával hivatalát elhagyta, ennek okát, a távolléte alatti magatartását és cselekedeteit, valamint visszatérésének körülményeit is előadni köteles*”.<sup>10</sup>

Ezt a testületet – az elvégzendő hatalmas munka miatt – országosan és helyi szinten is egyre több új követte 1945 első hónapjaiban. Debrecenben a II. számú igazolóbizottság január 25-én, a III. és IV. számú pedig március 24-én alakult meg. E szervezetek tevékenységéről egyelőre még nem rendelkezünk pontos kimutatásokkal és statisztikákkal. Egykorú visszaemlékezés szerint „*a debreceni igazoló bizottságok igen lelkiismeretesen fogták fel hivatásukat*”, és „*rendkívül sokat dolgoztak*”, ugyanis az első testület „*megalakulását követő három hónapban több, mint tizennégyezer akta [!] futott be a főispáni hivatalba, ahol a kérelmeket iktatták, és a bizottságok ezek közül kétezeröttszáz darabot intéztek el*”.<sup>11</sup>

<sup>9</sup> *Dokumentumok, i. m.*, 198–199. 142/a. sz. dokumentum: A debreceni I. számú igazolóbizottság hirdetménye a közalkalmazottak igazolásáról. Debrecen, 1945. február

<sup>10</sup> Vö. 15/1945. M.E. sz. rendelet. 4.§. 1-2. bekezdés. – Az igazoló nyilatkozatok önmagukban még nem jelentenek megbízható forrást az egyes közalkalmazottak 1939 és 1944/45 közötti tevékenységére, ugyanis ezekben többen – az egyetemi igazolóbizottság által bizonyítottan is – a büntetéstől félve tudatosan elhallgatták múltjuk számukra terhes részleteit. Mások nyilatkozatukban ugyan bevallották, hogy az új rendszerben nem kívánatos politikai szervezet tagjai voltak, de igyekeztek ezt „jó színben” feltüntetni, hivatalos kényszerrel magyarázni. Például az egyetemi klinika Ápolónő és Védőnőképző Intézet egyik oktatójának igazoló nyilatkozatában a következő olvasható: „*Rövid ideig tagja voltam a Magyar Élet Mozgalomnak, enyhe hivatalos nyomás kényszere alatt léptem be, azonban csak a tagdíjat fizettem, gyűléseken, összejöveteleken nem vettem részt.*” MNL HBML XVII.403/e [az V. számú egyetemi igazolóbizottság iratai] 2. d. 87–1945. V. Ig. Biz. sz.

<sup>11</sup> *A debreceni feltámadás, i. m.*, 295.

### *Az egyetemi igazolások*

Az igazolásokról szóló első kormányrendelet januári kibocsátása után a debreceni egyetem alkalmazottainak is igazoló nyilatkozatot kellett tenniük. Ezeket a Rektori Hivatal 1945. február 12-én egy levél és egy összesített kimutatás kíséretében elküldte az I. sz. igazolóbizottságnak, noha – ahogy erről korábban már szó volt – nem tartozott e testület hatáskörébe az egyetemi alkalmazottak ügyeinek megvizsgálása. 1945. február közepéig 688 egyetemi alkalmazott igazoló nyilatkozata érkezett be a Rektori Hivatalba (lásd az 1. táblázatban), majd az igazolóbizottsághoz, közülük 663-an voltak olyanok, akik nyilas hatalomátvétel után és front közeledtével sem hagyták el Debrecent, 25-en pedig a vörös hadsereg bevonulása után tértek vissza a városba.<sup>12</sup> Az egyetemi alkalmazottak közül hárman (Sz. Kun Béla, Bodnár János, Sántha Kálmán professzorok<sup>13</sup>) voltak az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjai, így ők nem voltak nyilatkozattételre kötelezve. Ezek alapján ekkor az egyetemnek 691 alkalmazottja volt.<sup>14</sup>

<sup>12</sup> Külön vizsgálatot érdemelne a „menekült” debreceni egyetem ügye. A szovjet csapatok közeledtével ugyanis a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elrendelte az egyetem Budapestre költöztetését. A kiűritésről érdekes adalékokkal szolgál az akkori rektor, Hankiss János igazolóbizottsági tárgyalása. Eszerint „*az egyetem kiűritésével kapcsolatosan szó volt arról, hogy azt Szekszárdra viszik. Ehhez legalább 60 vagonra lett volna szükség, de mire azt foganatosíthatták volna, a nehézkés intézkedések miatt csak öt parasztszekérrel tudtak Pestre szállítani, abban is főképpen textilárúk voltak.*” Az egyetem Budapestre költöztetésének ügyével a háború befejezése után az intézmény tanácsa is foglalkozott, és egy vizsgálóbizottságot küldött ki, melynek jelentése szerint „*nem állapítható meg az, hogy dr. Hankiss János rector a professzorokat távozásra rábeszélte volna, de kétségtelen, hogy nem tartotta vissza a professzorokat az eltávozástól, amit pedig tőle mint az egyetem vezetőjétől el kellett várni. Ezzel a magatartásával dr. Hankiss János nem bizonyult elég erősnek arra, hogy az egyetem vezetői pozícióját betöltse, de fegyelmi vétséget ez alapon megállapítani nem lehet.*” Budapest ostromakor az egyetemet „*továbbköltöztették*”, és a végig a „menekülő” intézménnyel kitaró alkalmazottakat, oktatókat a németországi Hallében helyezték el. Ott többen hadifogságba kerültek, és később, 1945 nyarán, őszén térhettek haza Magyarországra. Az Egyetemi Tanács 1945. júniusi vizsgálata szerint ekkor még 29 tanár, alkalmazott nem tért vissza Debrecenbe. Az orvostudományi fakultás még ezt megelőzően úgy határozott, hogy négy professzort (Borsos-Nachtnébel Ödön, kórbonctan, Csilléry András, sztomatológia, Hüttl Tivadar, sebészet, Orsós Imre János bőr- és nemikórtan professzor) töröl a soraiból, mivel őket „*a kar hitlerista beállítottságúnak ismeri, és így indokolt az a feltevés, hogy szabad elhatározásukból menekültek ki.*” Közülük ketten (Borsos-Nachtnébel és Csilléry) később sem tértek vissza. *MNL HBML XVII.403/e* 1. kötet, az V. sz. Igazoló Bizottság Jegyzőkönyvei [a továbbiakban IgBiz. Jkv.] 1945. június 26-i ülés, ill. *MNL HBML VIII.1/b*. [az egyetem rektori hivatalának iratai] 88. d. 457–1944/45. etsz. ill. Uo. 89. d. 765, 766, 992–1944/45. etsz.

<sup>13</sup> *Nemzetgyűlési Almanach, i. m.*, 53, 399–400, 442–443.

<sup>14</sup> *MNL HBML VIII.1/b*. 88. d. 462–1944/45. etsz. – A Debreceni Egyetem második világháború utáni történetéhez vö. *A Debreceni Egyetem története 1912–2012*, szerk. OROSZ István, IFJ. BARTA János, Debrecen, 2012, 104–114.

1. táblázat: A rektori hivatalba beérkezett igazoló nyilatkozatok száma (1945. február)

Rektori Hivatal	17
Hittudományi Kar	6
Jogi Kar	2
Orvosi Kar és a különböző intézetek, klinikák	386
Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar	18
Könyvtár	7
Quaestori Hivatal	8
Diákjóléti bizottság	6
Gazdasági Hivatal	238
<i>Összesen</i>	<i>688</i>

Azonban az I. sz. igazolóbizottság ekkor már megkezdte a munkáját a fentebb felsorolt intézmények alkalmazottainak vizsgálatával, a Rektori Hivatal által beküldött nyilatkozatokkal nem foglalkozott, és ez a körülmény szükségessé tette, hogy egy külön testület alakuljon az egyetemi igazolások lefolytatására. A debreceni Nemzeti Bizottság több alkalommal foglalkozott ezzel, és követelte, hogy a város felsőoktatási intézményében is haladéktalanul kezdjék meg a szükséges eljárásokat. A testület 1945. március 22-i ülésén a kommunista párti Szabó István határozott indítványt terjesztett elő arról, hogy *„fél kell számolni a Debreceni Egyetemen az antidemokratikus szellemet”*. Bodnár János rektor erre a következőkben reagált: *„a felhozott kritika teljesen jogos, mert a debreceni egyetem 50 professzora közül 41 menekült el, s ezzel rossz példát mutatott a város lakosságának, mert éppen az egyetem professzori kara volt az, amelynek felvilágosodottságával meg kellett volna akadályozni az esztelen propaganda sikerét – ehelyett elősegítette azt.”* Többek hozzászólása után a bizottság határozatot fogadott el, melyben kérték a kormányt, illetve a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a *„tisztozgató munkát”* a debreceni egyetemen minél előbb végezzék el. Kérésüket a kommunista Szabó István által megfogalmazott szellemben azzal indokolták, hogy *„az egyetem az elmúlt 25 év alatt a sötét reakciós gondolatnak melegágya volt, és ebből a fertőzött talajból nőtt ki az a középosztálybeli nemzedék, mely elsősorban felelős hazánk romlásáért és a magyar névhez tapadt minden gyalázatért”, és „az egyetem nem lehet tovább a régi rendszer titkos bagolyvára”*. A Nemzeti Bizottság követelte továbbá, hogy *„a debreceni egyetemen, de a többiekben is új szellem érvényesüljön, és a tanári katedrákról új hang csendüljön fel”*.<sup>15</sup>

Erre az erélyes határozatra először a bölcsészeti fakultás *„mozdult meg”*. A kari tanács 1945. április 19-i ülésén két magántanárat (Bakó Elemér és Végh József) elbocsá-

<sup>15</sup> *Dokumentumok, i. m.*, 326. 259. sz. dokumentum: A debreceni Nemzeti Bizottság határozata követeli az egyetemen a reakció maradványainak felszámolását. Debrecen, 1945. március 22. – A nemzeti bizottságokról lásd KOROM Mihály, *A népi bizottságok és a közigazgatás Magyarországon 1944–1945*, Budapest, 1984, 172–187.

totta, mivel velük szemben „*fasiszta magatartásuk miatt konkrét vád merült fel*”. Korábban mindketten tagjai voltak a bölcsészhallgatók Árpád Bajtársi Egyesületének, mely az egyetemi hallgatók jobboldali radikális szervezetéhez, az Országos Turul Szövetséghez tartozott. Ebben az egyesületben – bizonyos források szerint – mindketten határozott nyilas- és németbarát álláspontot képviseltek. Kizárásukat az egyetemi tanács 1945. április 27-i ülésén hagyta jóvá.<sup>16</sup>

Külön a debreceni egyetem alkalmazottainak, oktatóinak igazolását végző bizottság csak bő egy hónappal a Nemzeti Bizottság határozata után, 1945. május 3-án alakult meg, és tette le fogadalmát Öry István főispán előtt Hajdú vármegye és Debrecen város főispáni hivatalában. Az V. számot viselő testületbe az öt párt a következő tagokat delegálta: Tariska István (Magyar Kommunista Párt), Erdős Imre (Szociáldemokrata Párt), Magyarai Kálmán (Független Kisgazdapárt), Kondor Imre (Nemzeti Parasztpárt), Papp Géza (Polgári Demokrata Párt). Az elnök a szociáldemokrata Erdős Imre lett.<sup>17</sup>

A bizottság 1945. május 5-én tartotta első ülését, melyen a tagok megállapodtak arról, hogy „*a Debreceni Tudományegyetem igazolásra kerülő alkalmazottjai közül első-sorban azoknak az ügyét fogja letárgyalni, akik 1945. évi január hó 1. napján alkalmazási helyükön altiszti, vagy ehhez hasonló beosztásban szolgálatot teljesítenek*”. Továbbá a testület határozatot hozott arról, hogy az egyetem rektorától bekéri a kari és egyetemi tanácsulési jegyzőkönyveit, illetve az Orvosi Kamara jegyzőkönyveit és iratait a város tisztifőorvosi hivatalától.<sup>18</sup>

A bizottság tárgyalásainak megkezdése előtt fontos állásfoglalásnak tekinthetjük a testület kommunista tagjának, Tariska Istvánnak<sup>19</sup> a vezércikke a Néplap 1945. május 16-i számában, melyben részletesen megindokolta a debreceni egyetem alkalmazottaival szemben lefolytatandó igazoló eljárások szükségességét. A cikk mindenekelőtt rávilágított arra, hogyan osztotta meg a közvéleményt, az illetékeseket és magukat az érintetteket az egyetemi igazolásuk ügye: „*Sokan a letűnt fasiszta rendszer egész politikai terhét az egyetemre, mint nevelő és világnézetet adó intézményre akarják hártítani. Azt állították, hogy az egyetem mindenestől a reakció, sőt a fasiszmus melegágya volt, és ezzel*

<sup>16</sup> MNL HBML VIII.1/b. 89. d. 1123–1944/45. etsz. Bakó és Végh az Árpád Bajtársi Egyesületben betöltött tisztségére vö. MNL HBML VIII.1/b. 77. d. 493–1941/42. etsz. A Turul Szövetség debreceni csoportjáról és a hozzá tartozó egyetemi bajtársi egyesületekről lásd *A Debreceni Egyetem története, i. m.*, 250–262.

<sup>17</sup> MNL HBML XVII.403/e 3. d. 3–1945. eln.

<sup>18</sup> IgBiz. Jkv. 1945. május 5-i ülés

<sup>19</sup> Tariska István 1915-ben született Kölcshén. 1933-ban került Debrecenbe, ahol beiratkozott az egyetem orvostudományi karára. Hallgatóként tagja lett a szélsőjobboldali Turul Szövetségnek, majd az akkor baloldali érzelmű fiatalokat tömörítő Egyetemi Körnek, és aktív szerepet vállalt a Márciusi Front debreceni tevékenységében. Diplomája megszerzése után, 1939 és 1943 között az egyetem idegklinikáján dolgozott. 1940-ben kapcsolódott be az illegális KMP, majd 1943-ban a Békepárt munkájába. 1944 végétől 1945 júliusáig a kommunista párt kelet-magyarországi szervezetének titkára és a Néplap főszerkesztője volt. Nemzetgyűlési Almanach, *i. m.*, 457–458.; KEREPESZKI RÓBERT, *A Turul Szövetség, i. m.*, 139.

közvetve vagy közvetlenül a főbűnösök sorába ültették a vádlottak padjára. A védők viszont az egyetem ősi demokráciáját, autonómiáját, tiszta tudomány iránti olthatatlan szeretetüket hozták fel érvelésként, és azt kívánták, hogy ezek alapján ítéljék meg az egyetem szerepét és teljesen mentsék fel a vádak alól.” A két egymással ellentétes szempont miatt fontos megvizsgálni Tariska véleményét ezzel kapcsolatban, aki mivel az egyetemi igazolóbizottság tagja volt, állásfoglalása tükrözhetette a testületét is: „A demokratikus haladás a magyarság létérdeke, egy jól működő, tiszta tudományos kutatást folytató egyetem a demokratikus haladás elengedhetetlen tényezője. A végletekig kiélezett ellentét viszont az egyetem teljes tanácstalanságba hajszolását eredményezheti, és az a veszély fenyeget, hogy a vita győztese a reakció lesz. [...] A demokrácia nem követ el erőszakot a szellem embereinek lelkiismeretén. Ellenkezőleg: arra serkenti őket, hogy tudományos, emberi és magyar lelkiismeretük legyen minél tisztább és éberebb. Lépjének fel maguk is erélyesen annak a néhány karrieristának eltávolítása érdekében, akik nem áttolták a tudomány és hazájuk nevét bemocskolni a fasiszmushoz való dörgölözés révén.” Tariska összegzésében kijelentette: „Az egyetem saját magának tenne jó szolgálatot, ha nem alkalmazná a totális védekezés módszerét, és nem akarna mindenkit és mindenáron demokratának átfesteni. Értsük meg végre: a demokráciának nem arra van szüksége, hogy az egyetem munkáját hónapokon keresztül az foglalja le, hogy kétes politikai értékű, vagy éppenséggel kétségtelenül fasiszta politikai beállítottságú tagjait mentse, hanem az, hogy az egyetem a tudomány szolgálatában újra megkezdje működését. [...] Ehhez azonban kölcsönös együttműködésre van szükség. Ezt kérte és kéri most is az egyetemtől a demokratikus haladás ügye.”<sup>20</sup>

Ebben a szellemben, de már egy új, kiegészített kormányintézkedés értelmében kezdte tárgyalásait 1945 májusának második felében az V. sz. egyetemi igazolóbizottság. Az 1080/1945. M.E. sz. rendelet már sokkal részletesebben tárgyalta és szabályozta az igazolótestületek hatáskörét, munkáját, illetve a velük szemben támasztott követelményeket. A rendelet 20.§-a értelmében az igazolóbizottság a vizsgálat végén „szabad meggyőződés alapján állapítja meg, hogy az igazoló eljárás alá vont alkalmas-e arra, hogy a demokratikus népi Magyarországon közszolgálatot teljesítsen”.<sup>21</sup> Ennek megfelelően a testületek hétfajta határozatot<sup>22</sup> hozhattak minden eljárás végén: a vizsgálat alá vont személyt

1. igazoltnak jelentik ki; a közszolgálatban való meghagyás mellett,

<sup>20</sup> *Néplap*, 1945. május 16. Tariska cikkét közli még Dokumentumok, *i. m.*, 463–464. 364. sz. dokumentum: *A Néplap követeli a debreceni egyetem megtisztítását a demokráciaellenes tanároktól*. Debrecen, 1945. május 16.

<sup>21</sup> *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1080/1945. M.E. sz. rendelete*, Magyar Közlöny, 1945. május 2.

<sup>22</sup> Az igazolóbizottságok döntéseit nem végzésnek vagy ítéletnek, hanem „határozatnak” nevezték. Az itt felsoroltak mellett kivételes ügyekben az igazolóbizottságok hozhattak „többes” vagy „kombinált” határozatot is. Súlyosabb esetekben a testületek ítélték valakit pl. áthelyezésre és egyúttal ki is zárhatták az előléptetésből.



2. megfeddik,<sup>23</sup>
3. áthelyezésre ítélik,<sup>24</sup>
4. az előléptetésből meghatározott időre (legfeljebb öt évre) kizárják,
5. vezető állásra alkalmatlannak mondják ki,<sup>25</sup>
6. nyugdíjazását rendelik el,
7. állásától megfosztják.<sup>26</sup>

Az új rendelet lényeges pontja volt továbbá az, hogy a 24. és 25.§. értelmében a testületek határozata ellen lehetett fellebbezni, de csak az illetékes népbírószákhoz, az egyes esetek újrafelvételét, azaz ugyanazon bizottság előtt új igazoló eljárást nem lehetett elrendelni. A részletesebb szabályozás hatályon kívül helyezte a korábbi, 15/1945. M.E. sz. rendelkezést, de az ez alapján alakult igazolóbizottságokat nem kellett újjá alakítani.

Az V. sz. igazolóbizottság 1945. május 24-én tartotta első tárgyalási napját. A jegyzőkönyv<sup>27</sup> szerint gyorsított eljárásban 339 egyetemi alkalmazottat igazolt ezen a napon a testület, és 25 esetben tárgyalást tűzött ki. Hasonló ütemben dolgozott a testület másnap, május 25-én is: ekkor 225 személy esetében mondta ki egyhangúlag az „igazolva” határozatot, további négy közalkalmazott esetében tűzött ki tárgyalási időpontot. A szinte egész napos gyorsított eljárások lefolytatása azonban csak a kezdete volt a munka nehezének, melyet a tárgyalások lefolytatása jelentett.<sup>28</sup>

Noha kétségtelenül külön tanulmányt és kutatást érdemelne, itt kell röviden szólni az egyetemi igazolások másik, bonyolult kérdéséről, a hallgatók igazolásának problémájáról. A két világháború közötti időszakban a Tisza István nevet viselő debreceni egyetemen több különböző típusú (vallási alapú, sport, kulturális, segély- és bajtársi) ifjúsági egyesület működött, melyek a 1943-ban egy egységszervezetben olvadtak össze, mely a Debreceni Egyetemi Ifjúság (DEI) nevet viselte. Ez az egyesület azonban azon a szél-

<sup>23</sup> Az igazolóbizottság elnöke „*az igazolás alá vontat megrójjá [sic!] eddigi magaviselete miatt és felhívja arra, hogy a jövőben milyen magatartást tanúsítson*”. Ez a büntetés más hátránnyal nem járt, aki ebben részesült, nem zárták ki a további előmenetelből, de „*természetesen [...] a személyi lapra, illetőleg a minősítési táblázatra e büntetés is rá lesz vezetve*”. *Az igazoló eljárások zsebkönyve*. Jegyzetekkel és magyarázatokkal ellátták Szűcs Gábor László, Szűcs János, GÁTAY Endre, Budapest, 1945, 18–19.

<sup>24</sup> „*Az illető az eddigi állásában való meghagyása mellett, szolgálati helyéről más szolgálati helyre, illetve beosztásba kerül, és eredeti szolgálati állásába három éven belül vissza nem kerülhet*.” Lásd *uo.*

<sup>25</sup> Ennek kimondása esetén „*az elítélt hivatali alkalmazásában vezetői beosztást nem kaphat, ill. ha ilyen beosztása volt, más beosztást kap*.” Vezető állás alatt osztály-, csoport-, tanács-, intézetvezetői pozíciókat értettek. Lásd *uo.*

<sup>26</sup> Állásvesztés esetében az elmarasztalt közalkalmazottat nemcsak a munkahelyétől fosztották meg, hanem nyugdíj, végkielégítés iránti jogától is.

<sup>27</sup> A bizottságok jegyzőkönyveinek nem voltak szigorú formai követelményei, csak a jelenlévők nevét, a tanúvallomások lényeges tartalmát, a határozatot, illetve azt kellett feltüntetni, hogy a tárgyalás nyílt vagy zárt volt-e.

<sup>28</sup> *IgBiz. Jkv.* 1945. május 24-i ülés, ill. *Uo.* 1945. május 25-i ülés. – Természetesen ezt a munkát az igazolótestület tagjai nem ingyen végezték. 1945 júliusában a polgármesteri hivatal Erdős Imre elnöknek az igazságügyi tárca terhére 9120 pengőt utalt ki előlegként, melyet a tagok között tárgyalási naponként kellett szétosztani. *MNL HBML XVII.403/e 3. d. 193–1945.*

sőjobboldali ideológiai talajon állt, melyen korábban az egyetemi ifjúsági szervezetek között monopolhelyzetben lévő Turul Szövetség volt. A Turulból, mint ahogy később a DEI-ből is több egyetemi hallgató lett a nyilas pártok tagja, és mindkét egyesület felelős volt az egyetemen lévő antiszemita hangulat fenntartásáért, és szinte évről évre a hallgatólagos vagy nyílt támogatásukkal zsidóverések, antiszemita tüntetések zajlottak le az intézményben.<sup>29</sup> Ez a körülmény tette indokolttá, hogy ne csak az egyetemi alkalmazottakat, hanem a hallgatókat is vessék igazolási eljárás alá.

Az egyetemi ifjúság politikai arculatának megváltozásában döntő szerepet játszott az, hogy előbb – tulajdonképpen önmagától – megszűnt a DEI, majd 1945. január 25-én újjáalakult az intézmény hagyományos hallgatói egyesülete, a Debreceni Egyetemi Kör (DEK). Ez a szervezet még 1915-ben jött létre, és első volt az egyetemi ifjúsági egyesületek sorában, azonban 1937-ben, főként a helyi Turul Szövetség nyomására megszüntették, mert egyre nyíltabban a baloldali eszmék irányába orientálódott. Az 1945-ös újjáalakuláskor a DEK kijelentette, hogy „*a szervezkedés új alapjai az utolsó idők gyászos emlékéü egyetemi megmozdulásaival ellentétben az egyetemi ifjúság történelmi, demokratikus tradíciói*” lesznek.<sup>30</sup> Éppen ebből a szellemből fakadóan a DEK hónapokon át az egyetemi tanácshoz intézett több memorandumában követelte a hallgatók igazolási eljárásának lefolytatását.<sup>31</sup>

Ezt az egyetemi tanács mindannyiszor visszautasította, ezért a DEK előbb 1945 áprilisában sztrájkot hirdetett, és a tagjai tüntetőleg napokig nem jártak órákra. Ennek kiindulópontja a Bölcsészettudományi Kar volt. Április 23-án a bölcsészhallgatók gyűlést tartottak, melyen az „*egyetem demokratikus átállításának kérdése*” állt a közép-pontban. A megjelent ifjúság ekkor „*megütközéssel és felháborodással vette tudomásul*”, hogy „*az egyetemnek fasiszta elemektől való megtisztításáról és a Tisza István név törléséről többszöri sürgetés ellenére*” sem rendelkezett az egyetemi tanács. Ezt a DEK tagjai úgy értékelték, hogy „*az egyetem sem elvben, sem gyakorlati cselekedeteiben nem szögezte le magát visszavonhatatlanul a demokrácia mellett*”. Ezért határozatot hoztak arról, hogy mindaddig bojkottálják az előadásokat, amíg az egyetemi tanács nem teljesíti a követeléseiket, majd az egyetemi klinikák bejáratához vonultak, és ledöntötték Tisza István egykori miniszterelnök szobrát.<sup>32</sup>

<sup>29</sup> A debreceni egyetemi ifjúság két világháború közötti szervezeteiről lásd részletesen *A Debreceni Egyetem története, i. m.*, 245–266.

<sup>30</sup> *Néplap*, 1945. január 26. Közli még *Dokumentumok, i. m.*, 200–201. 144. sz. dokumentum: *A Debreceni Egyetemi Kör újjáalakulása és a csatlakozása a MADISZ-hoz*. Debrecen, 1945. január 26. A DEK-ről lásd részletesebben KEREPESZKI Róbert, *A Debreceni Egyetemi Kör újjáalakulása és tevékenysége a második világháború után*, Szkhonion (2008/1), 27–43.

<sup>31</sup> *MNL HBML VIII.1/b. 90. d. 1817–1944/45. etsz. ill. Uo. 92. d. 79–1945/46. etsz.*

<sup>32</sup> *Néplap*, 1945. április 25., *MNL HBML VIII.1/b. 93. d. 898/1945–46. etsz.*, FARKAS Dezső, *Háború – értelmiség – igazolóbizottságok, i. m.*, 73; Az egyetem névváltoztatásáról és a Tisza-szobor ledöntéséről lásd KEREPESZKI Róbert, *Tisza István emlékezete és kultusza a Debreceni Egyetemen a két világháború között* = Tisza István és emlékezete, szerk. MARUZSA Zoltán, PALLAI László, Debrecen, 2011, 319–321.

Ezt követően a diákok önkényesen saját igazolóbizottságot alakítottak, melynek célja az volt, hogy „*az egyetemi hallgatóság sorait megtisztítsa a beférkőzött fasizmustól és reakciótól*”.<sup>33</sup> Az egyetemi tanács azonban nem ismerte el a testületet, és az intézmény autonómiájára, illetve fegyelmi szabályzatára hivatkozva határozatait figyelmen kívül hagyta. Emiatt a DEK a Nemzeti Bizottsághoz fordult, mely 1945. szeptember 1-jei ülésén foglalkozott az üggyel, és felszólította az egyetemi tanácsot, illetve kérte a Valás- és Közoktatásügyi Minisztériumot, hogy haladéktalanul intézkedjenek az egyetemi hallgatók igazolásáról is. A bizottság ülésén Vásáry István korábbi debreceni polgármester rámutatott, „*az egyetemi autonómia nem jelent államot az államban*”, és véleménye szerint „*nincs joga igazoltatni az ifjúságnak, sem az egyetemi tanácsnak, ehhez a magyar államnak van joga*”. Kijelentette továbbá: „*Az elmúlt 25 év alatt nagyon sok rossz jött ki az egyetemekről, ezért kell fellépni itt élesen. [...] A város, a pénzügy, sem más közület nem igazoltathatja magát, az egyetemi hallgatók sem önmagukat. Érdektelen [értsd pártatlan – K. R.] bizottság kell. [...] De tovább kell menni, sokan hozták és terjesztették az elmúlt 25 év alatt az egyetemről hozott rossz szellemet. Magas fórumokra kerültek a bajtársi egyesületek egykori vezetői és vezetői. Javaslom, hogy azok, akik 1920 óta a bajtársi egyesület[ek] vezetői, tagjai voltak, minősített igazoló eljárás alá vonassanak. A bajtársi egyesületek is felelősek, hogy így elromlott az ifjúság.*” A Nemzeti Bizottság végül Vásáry véleményének szellemében kérte a minisztériumtól és az Egyetemi Tanácstól a hallgatók igazolását.<sup>34</sup> Az elhúzódo viták miatt az ifjúság igazolóbizottságai külön fakultásonként csak 1945 októberében és novemberében kezdhették meg működésüket.<sup>35</sup>

### *Az V. sz. igazolóbizottság elmarasztaló határozatai és téves döntései*

Az egyetemi közalkalmazottak ügyeivel foglalkozó V. sz. igazolóbizottság a harmadik ülésén, 1945. június 2-án hozta az első elmarasztaló határozatát Kiss Zsigmond egyetemi tanácsjegyző ellen, akit az „*előléptetésből 2 évre kizárt*”. A döntést elősegítette nyolc

<sup>33</sup> A DEK nemcsak a hallgatók, hanem az oktatók igazolásában is igyekezett közreműködni. 1945. októberi jelentésük szerint „*a professzorok igazolásának a sürgetésére a DEK akciót indított*”, ugyanis „*az igazolások rendezetlensége és a bizonytalan helyzet aláásta a professzori tekintélyt.*” Emellett természetesen a hallgatók igazolásának rendezését tartotta az egyesület egyik legfontosabb feladatának, mert „*a megoldatlanság zavarta és veszélyeztette az egyetemen folytatandó komoly munkát.*” A DEK az egyetemi és főiskolai hallgatók 1945. augusztusi balatonlellei konferenciáján is felvetette az ügyet, és ez is elősegítette azt, hogy a kormány végül rendeletileg szabályozta az ifjúság igazolásának kérdését. *MNL HBML VIII.1/b. 92. d. 469–1945/46. etsz.*

<sup>34</sup> *Dokumentumok, i. m., 483–485. 376. sz. dokumentum:* A Debreceni Nemzeti Bizottság követeli az egyetemi hallgatók sürgős politikai felülvizsgálását. Debrecen, 1945. szeptember 1.

<sup>35</sup> *Dokumentumok, i. m., 493–494. 383. sz. dokumentum:* A Debreceni Nemzeti Bizottság elrendeli az egyetemi hallgatók politikai igazoltatását végző bizottságok felállítását. Debrecen, 1945. október 1., ill. *MNL HBML XVII.403/g 1. kötet, Az egyetemi hallgatók igazolóbizottságainak jegyzőkönyvei, 1945–1949.*

alkalmazott panasznyilatkozata Kiss ellen, akik később a tárgyaláson eskü alatt is vallották, hogy a tanácsjegyző erősen jobboldali érzelmű volt, és a különböző egyetemi előléptetéseknel a rendszerhű jobboldali személyeket részesítette előnyben.<sup>36</sup>

Az V. sz. igazolóbizottság az 1946. január 31-i megszűnéséig összesen 49 esetben hozott elítélő határozatot (lásd 2. táblázat). Ezek indoklásuk szerint két csoportra oszlottak: vagy a korábbi politikai magatartásuk miatt vagy a beosztottaikkal szembeni „*munkásellenes*” bánásmód miatt marasztalták el az igazoló eljárás alá vont közalkalmazottakat.<sup>37</sup>

2. táblázat: Az V. sz. egyetemi igazoló bizottság első fokú elmarasztaló határozatai

„Megfedés”	14
„Áthelyezés”	1
„Előléptetésből meghatározott időre kizárva”	10
„Vezető állásra alkalmatlan”	9
„Nyugdíjazás”	2
„Állásvesztés”	8
„Többes” vagy „kombinált” határozat	5
<i>Összesen</i>	<i>49</i>

A határozatok között kétségtelenül a legérdekesebbek az egyetemi oktatók esetében születtek. A Református Hittudományi Kar oktatóit, hat nyilvános rendes tanárát (Kállay Kálmán, Erdős Károly, Makkai Sándor,<sup>38</sup> Vasady Béla, Czeglédy Sándor, Török István) és egy rendkívüli tanárát (Pákozdy László) egyhangúan igazoltnak mondta ki a bizottság. A Jog- és Államtudományi Kar hét nyilvános rendes tanárát (Szentpéteri Kun Béla, Bacsó Jenő, Bozóky Ferenc, Szádeczky-Kardoss Tibor, Sztéhlo Zoltán, Flachbachth Ernő, Juhász Nagy Sándor) igazolták, egyikük (Zachár Gyula) 1946. január végéig még nem

<sup>36</sup> *MNL HBML XVII.403/e 2. d. 294–1945. V. Ig. Biz.; IgBiz. Jkv. 1945. június 2-i ülés, ill. MNL HBML VIII.1/b. 90. d. 1539–1944/45. etsz.; Kiss Zsigmond elmarasztalása azért tűnik jogosnak az új hatalom szempontjából, mert – noha ezt nem tartalmazza az ellene kimondott határozat – hosszú ideig az Ébredő Magyarok Egyesülete debreceni csoportjának alelnöke volt. MNL HBML IV.B.901/a 14. d. 137–1937. eln.*

<sup>37</sup> Az V. sz. igazolóbizottság határozatairól 1945. január végén készült egy táblázatos kimutatás, mely ugyan hiányos és több helyen pontatlan, mégis jó kiindulási pontként szolgált a testület tevékenységének rekonstruálásában. *MNL HBML VIII.1/b. 94. 1613–1945/46. etsz.;* Az egyetemi oktatókról szóló ezt követő összegzés jórészt e kimutatás alapján készült, a további elmarasztaló döntéseket az igazoló bizottság jegyzőkönyveiből, illetve az egyetem Rektori Hivatalának elküldött határozatokból állítottuk össze.

<sup>38</sup> Makkai Sándor igazolása amiatt érdekes, mert Tariska István már idézett cikkében nyíltan kimondta a professzor szélsőjobboldali magatartását. Szerinte „*Makkai Sándor Imrédy pártjának ideológusa volt. Többször nyilatkozott az »Egyedül vagyunk«-ban [az 1930-as évek egyik szélsőjobboldali folyóiratában – K. R.]. »Arte et marte« című könyvében fasiszta és militarista uszítást végzett*”.

tért vissza, így őt nem tudták eljárás alá vonni. A kar oktatói közül egyedül Szontagh Vilmost marasztalták el, és „vezetői állásra alkalmatlannak” mondták ki.<sup>39</sup>

Az Orvostudományi Kar oktatóinak igazolása a Jogi és Hittudományi Karéhoz képest vegyesebb képet mutatott. Elsőre mindössze öt professzort (Bodnár János, Fonet Béla, Kovács Ferenc, Verzár Gyula, Sántha Kálmán) talált igazolhatónak a bizottság. Első fokon elmarasztalt hatot: Jeney Endrét, akit az igazolóbizottság „megfeddésben” részesített,<sup>40</sup> Bókay Zoltánt, akit „vezetői állásra alkalmatlannak” minősítettek<sup>41</sup>, Went Istvánt és Kettesy Aladárt, akiket az „előléptetésből 5 évre kizártak”,<sup>42</sup> Orsós Imre Jánost, akit „állásvesztésre” ítélték,<sup>43</sup> és Jankovich László professzort, akit nyugdíjaztak.<sup>44</sup> Hüttl Tivadar igazolását ekkor még nem folytatták le, mert a professzor még nem tért vissza. Ugyanezért – ahogy arról már szó volt – két professzorát a kar törölte az oktatók sorából.<sup>45</sup>

A Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar oktatói közül nyolcat igazolt a bizottság (Járdányi-Paulovics István, Mészáros Ede, Bárczi Géza, Karácsony Sándor, Szabó István, Juhász Sándor Géza, Szabó Árpád, Kádár László), „megfeddéssel igazolt”

<sup>39</sup> *IgBiz. Jkv.* 1945. június 25-i ülés.

<sup>40</sup> Jeneynek felrótták a MONE tagságát, azt, hogy előfizetője volt a szélsőjobboldali *Új Magyarország* című napilapnak és az *Egyedül vagyunk* című folyóiratnak, továbbá, hogy egy időre elvállalta az orvostan-hallgatók Csaba Bajtársi Egyesületének tanárelnöki (*magister*) tisztét is. Ezekkel szemben enyhítő körülménynek ítélte a bizottság, hogy Jeney tagja volt a németellenes Turáni Vadászok Egyesületének. *IgBiz. Jkv.* 1945. július 18-i ülés, ill. *MNL HBML VIII.1/b.* 91. d. 2158–1944/45. etsz.

<sup>41</sup> Bókayt „*jobboldali magatartása*” (MONE-ban és Csaba Bajtársi Egyesületben betöltött tagsága) miatt marasztalták el. *IgBiz. Jkv.* 1945. július 20-i ülés, ill. *MNL HBML VIII.1/b.* 91. d. 2157–1944/45. etsz.

<sup>42</sup> Went tagja volt a MONE-nak és a Csaba Bajtársi Egyesületnek, és a bizottság megállapítása szerint általában a német megszállásig a „*német-magyar kapcsolatok kimélyítésének volt híve*”, továbbá „*gátolni igyekezett a haladó szellemű baloldali ifjúság szervezkedését*” is. Azonban Szentgyörgyi Albert írásbeli vallomása alapján a testület kijelentette, hogy Went „*tudományos működése a magyar orvostudomány és a magyar tudományos kutatás terén a múltban igen hasznos volt, s így a gyermekcipőben járó demokrácia sem nélkülözhetné jövőbeni tudományos működését*”. *IgBiz. Jkv.* 1945. július 18-i ülés, ill. *MNL HBML VIII.1/b.* 90. d. 1871–1944/45. etsz.; Kettesy ellen a MONE-ban és a Csaba Bajtársi Egyesületben betöltött tagsága mellett külön kiemelték, hogy a Márciusi Fronttal szemben a Turul Szövetség „*fasiszta 12 pontja*” mellett foglalt állást. *IgBiz. Jkv.* 1945. július 24-i ülés, ill. *MNL HBML VIII.1/b.* 91. d. 2126–1944/45. etsz.; A Turul Szövetség az 1930-as években – az aktuális politikai környezethez igazodva – több alkalommal (először 1933-ban) kiadta a maga „*12 pontjait*.” Ezekről lásd KEREPESZKI, *A Turul Szövetség, i. m.*, 46–51.

<sup>43</sup> Orsós a bizottság szerint szabad elhatározásából folytatta a munkáját a „*menekülő debreceni egyetemen*” a németországi Halleban is. *IgBiz. Jkv.* 1945. november 29-i ülés, ill. *MNL HBML VIII.1/b.* 93. d. 1178–1945/46. etsz.

<sup>44</sup> Jankovich professzort állítólagos „*antidemokratikus*” nézetei és éles oroszellenessége miatt ítélték nyugdíjazásra *IgBiz. Jkv.* 1945. október 11-i ülés, ill. *MNL HBML VIII.1/b.* 92 d. 666–1945/46. etsz.

<sup>45</sup> Lásd a 12. és a 70. jegyzet.

kettőt (Szabó Dezső<sup>46</sup>, Hankiss János<sup>47</sup>), az „előléptetésből öt évre kizárt” egyet (Divéky Adorján<sup>48</sup>), „állásvesztéssel” és „nyugdíjigényének elvesztésével” büntetett egyet (Pap Károly<sup>49</sup>). Érthetően az igazolásoknál a legnehezebb helyzetben a kar német nyelv- és irodalomprofesszora, Pukánszky Béla, illetve az olasz nyelv lektora, Wallisch Oszkár volt, hiszen az ő 1945 előtti tevékenységüket fokozottabban vizsgálta a testület. Az előbbit első fokon „állásvesztésre” ítélte a bizottság, míg az utóbbit csak „megfeddés” büntette.<sup>50</sup>

A professzorok igazolási eljárása során a bizottság külön figyelmet szentelt annak, hogy a nyilas puccs után kik és milyen okból írták alá az új szélsőjobboldali diktatúra által rendszeresített ún. Szálasi-féle eskümintát. A tárgyalások során kiderült, hogy a tanárok jelentős része szignózta ezt, de mindannyian úgy vallottak, hogy ezt kényszerítő körülmények hatása alatt tették,<sup>51</sup> így ezt nem találta súlyosbító körülménynek a testület. Ez az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1080/1945. M.E. sz. rendeletének 4.§-ával összhangban állt, amely következőket szögezte le a kérdéssel kapcsolatban: „Egymagá-

<sup>46</sup> Az indoklás szerint Szabó felelős volt a Tanárképző Intézet „reactiók vezetéséért”, a zsidótörvényeket „még az előírt rendelkezések szigorán is túlmenően alkalmazta”, és akadályozta az egyetemi igazolásokat. Az ő megfeddéséhez elsősorban a DEK panaszlevele járult hozzá, mely tartalmilag szinte teljesen megegyezett a későbbi határozat indoklásával. N. Szabó József szerint „a Szabó Dezső elleni támadás súlyát egyrészt csökkentette, hogy a professzornak a középkorkutatás területén elért eredményei országosan jegyzettek voltak, másrészt az is mérsékelte a további támadásokat, hogy Szabó Dezső az MKP vezető ideológusának, Révai Józsefnek volt a gimnáziumi történelemtanára”. MNL HBML XVII.403/e 2. d. 526–1945. IgBiz. Jkv. 1945. október 4-i ülés, ill. MNL HBML VIII.1/b. 92. d. 592–1945/46. etsz. N. SZABÓ, *Tisztogatások a magyar felsőoktatásban, i. m.*, 981.

<sup>47</sup> Lásd 12. jegyzet, ill. MNL HBML VIII.1/b. 90. d. 1639–1944/45. etsz.

<sup>48</sup> Divéky Adorján esetében súlyosnak találta a bizottság, hogy a Debrecenből való elmenekülése után a lakásán oroszellenes iratokat találtak. IgBiz. Jkv. 1945. június 26-i ülés, ill. MNL HBML VIII.1/b. 90. d. 1638–1944/45. etsz.

<sup>49</sup> Pap Károly – a bizottság szerint – nagyon erős „munkásellenes magatartást tanúsított”, továbbá a Sztójay-kormány által kinevezett Bessenyei főispán híve volt, illetve egyetemi tanárként és a Tanárképző Intézet tagjaként a „baloldali irodalompolitikai irány érvényesülését akadályozta”. IgBiz. Jkv. 1945. június 22-i ülés, ill. MNL HBML VIII.1/b. 90. d. 1729–1944/45. etsz.

<sup>50</sup> Pukánszky szerkesztette az *Ungarn* című lapot, melynek „be nem vallott célja a bizottság megítélése szerint Magyarországnak német gyarmati nivóra való lesüllyesztése volt”, illetve „a német propaganda szolgálatában állott, a háborúnak Németország oldalán leendő tovább folytatásának szükségességét a magyar közvélemény előtt elhitetni igyekezett”. IgBiz. Jkv. 1945. június 26-i ülés, ill. MNL HBML VIII.1/b. 90. d. 1706–1944/45. etsz.; Wallisch ellen azt hozta fel a bizottság, hogy az olasz fasiszta kormány javaslatára az olasz lovagrend kitüntetését megkapta és elfogadta. Enyhe ítéletében közre játszhatott, hogy igazoló nyilatkozatában beszámolt a Debrecenben működő különböző fasiszta csoportok, illetve a Kékek Klubja működéséről, amelyekben ugyan tevékenyen nem vett részt, de tagjait ismerte. IgBiz. Jkv. 1945. október 18-i ülés, MNL HBML VIII.1/b. 92. d. 669–1945/46. etsz. ill. MNL HBML XVII.403/e 3. d. 966–1945. V. Ig. Biz.

<sup>51</sup> Bozóky Ferenc például a következőképpen vallott az eskü aláírásáról az igazoló bizottsági tárgyalásán: „a Szálasi eskü mintát azért írta alá egyrészt, mert nem kapott volna fizetést, sőt internálták volna is, másrészt mert ha a Németországba való kitelepítésüket nem vállalják, [...] akkor a professzoroknak könnyen betörik a fejét [ti. a nyilasok]”. IgBiz. Jkv. 1945. június 20-i ülés.

ban az a körülmény, hogy a közalkalmazott a német megszállás alatt szolgálatot teljesített és az ún. Szálasi-kormány által előírt esküt kényszerítő körülmények hatása alatt letette, vagy nem politikai okból, hanem félelemből, aggodalomból a vörös hadsereg bevonulása előtt elmenekült, az igazolás megtagadásának okául nem szolgálhat.” Ugyanakkor érdemes ehhez hozzátennünk Szabó Árpád klasszika-filológia professzor vallomását, aki szerint „az egyetemi kar megtagadhatta volna a Szálasi eskü aláírását, s bár ő ezt több gyűlésen forszírozta is, a baj csak ott volt, hogy nem voltak a professzorok elég gerincesek és bátrak, hogy ezt megtagadják, így ő is csak, hogy kivételt ne képezzen, kari becsületből írta alá”.<sup>52</sup>

Az egyetem többi hivatalai, intézetei esetében is az Orvosi Karhoz tartozó klinikák alkalmazottaival szemben járt el legszigorúbban az igazolóbizottság, ugyanis a 49 elmarasztaló határozat közül 33 kapcsolódott a fakultáshoz, illetve valamelyik klinikához, beleértve ebbe valamennyi professzort, magántanárt, tanársegédet, orvost, műtőst, ápolónőt és kiegészítő munkást (összefoglalva lásd a 3. táblázatban). Ennek oka az az egyre szélesebb teret hódító közvélekedés volt, hogy a második világháború előtt a „reakciós” egyetemen a „legreakciósabb” szélsőjobboldali exponensek éppen az Orvosi Kar és a klinikák alkalmazottai, oktatói, illetve hallgatói közül kerültek ki (köztük sokan a fajbiológiai antiszemitizmus híveivé váltak). Kétségtelen tény, hogy a Horthy-korszak egyik legszélsőségebb szakmai érdekvédelmi szervezete az orvosoké volt (Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete), és bár ez az egyesület a debreceni fiókját csak a második világháború alatt alakította meg, azonban elsősorban az erősen szélsőjobboldali és németbarát gondolkodású Csilléry András nyomására szinte valamennyi helyi orvos tagja lett.<sup>53</sup> Ugyanakkor az egyetemi bajtársi egyesületek közül csak az Orvosi Kar Csaba Bajtársi Egyesülete tudta megtartani az 1930-as évek végén is a domináns helyzetét és több száz [!] fős taglétszámát. Elsősorban ez a körülmény támasztotta alá azt, hogy az egyetemi igazolásoknál szigorúan ellenőrizték az Orvosi Kar és a klinikák alkalmazottait, oktatóit, amit bizonyít az, hogy a legsúlyosabb határozatok, az állásvesztések kimondása is többségében (6 esetben) az Orvosi Karon történt.<sup>54</sup> Emellett feltűnő az

<sup>52</sup> *IgBiz. Jkv.* 1945. június 25-i ülés.

<sup>53</sup> Csilléry András fogorvos már 1919-ben aktívan bekapcsolódott a politikai életbe: szervezője és egyik vezetője volt a Peidl-kormányt megbuktató, és Friedrich Istvánt miniszterelnökséghez segítő Fehér Ház Egyesületnek, illetve más szélsőjobboldali szervezeteknek, az Ébredő Magyarok Egyesülete országos központjának és a MONE-nak. Rövid ideig (1919. augusztus 15.–november 24.) népegészségügyi miniszter volt, majd a különböző „keresztény” pártok (Keresztény Nemzeti Párt, Keresztény Községi Párt, Keresztény Gazdasági és Szociális Párt), majd a kormánypárt (MÉP) tagjaként országgyűlési képviselő volt. Az 1930-as évek második felétől kapcsolatban állt Szálasival és a későbbi nyilas vezetőkkel. 1939-ben visszavonult az aktív politikizálástól, de kulcsszerepet vállalt a MONE debreceni csoportjának erőszakos megalakításában, valamint ő volt a már említett szélsőjobboldali egységes diákegyesület, a DEI első tanárelnöke is. 1944 végén Németországba menekült, ahol több diák haláláért felelős, mivel az SS-be akarta kényszeríteni őket. 1964-ben, Kanadában hunyt el. Vö. Kovács M. Mária, *Aesculapius militans: Érdekvédelem és politikai radikalizmus az orvosok körében, 1919–1945*, Valóság (1985/8), 69–83.

<sup>54</sup> Az orvosok igazolásáról lásd még N. SZABÓ József, *Az orvosi elit és a politikai változások (1945–1946)*, Valóság (1998/1), 92–99.

is, hogy az egyetem alkalmazásában álló munkások (konyhás, műszaki alkalmazott, művezető, gépfelügyelő, stb.) esetében – az értelmiségiekhez (oktatók, orvosok, stb.) viszonyítva is – nagyon kevés, a 49-ből mindössze hat elmarasztaló határozat született (ez az elmarasztaló határozatok 12%-a, lásd a diagramot). Mindez azt sugallja, hogy az igazolóbizottság elnézőbb volt a nem értelmiségiekkel szemben.

3. táblázat: Az V. sz. igazolóbizottság elmarasztaló határozatai karonként és hivatalonként

Rektori hivatal	1
Orvostudományi Kar és klinikák	33
Bölcészlet-, Nyelv- és Történettudományi Kar	9
Jog- és Államtudományi Kar	1
Quaestura	1
Könyvtár	2
Gazdasági Hivatal	2
<i>Összesen</i>	<i>49</i>

Az állásvesztést többnyire nagyon szélsőséges jobboldali magatartás esetében mondták ki.<sup>55</sup> Így az említettekben (Pap Károly, Pukánszky Béla, Orsós Imre János – lásd fentebb) kívül Szász Aladár klinikai díjtalan gyakornokot, aki az 1930-as évek második felében tagja volt a Nyilaskeresztes Pártnak, de ezt elhallgatta az igazoló nyilatkozatában,<sup>56</sup> Szele György egyetemi könyvtártisztet, aki évekig volt az Ébredő Magyarok Egyesülete debreceni csoportjának vezető tisztviselője,<sup>57</sup> illetve Ökrös Sándor orvosi kari rendkívüli tanárt és Végh Pál klinikai magántanárt fosztotta meg állásától első fokon az igazolóbizottság.<sup>58</sup>

<sup>55</sup> Ritkán fordult elő, hogy állásvesztéssel büntették a „munkás-, nép- vagy kommunistaellenes” magatartást. Egy „munkásellenes” ápolónőt azért ítélték állásvesztésre, mert a testület bizonyítottan találta, hogy a sebesült katonák részére érkezett szeretetsomagokból élelmiszert lopott a saját céljaira. *IgBiz. Jkv.* 1945. június 17-i ülés.

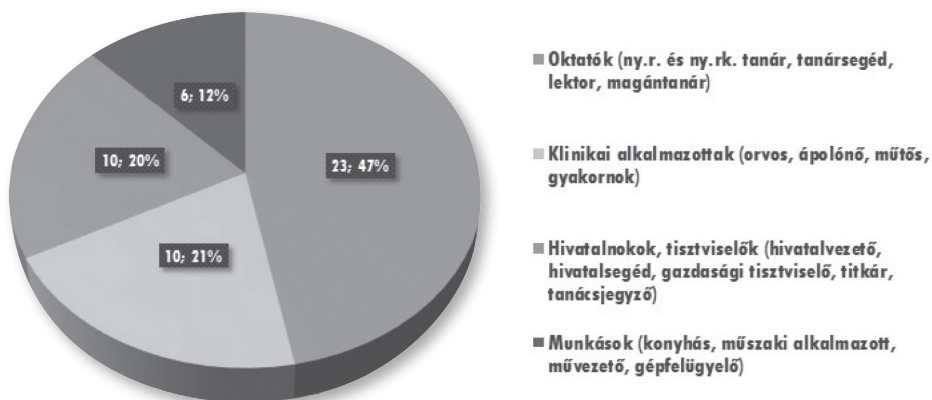
<sup>56</sup> *IgBiz. Jkv.* 1945. július 9-i ülés, ill. *MNL HBML* VIII.1/b. 90. d. 1834–1944/45. etsz.

<sup>57</sup> *IgBiz. Jkv.* 1945. augusztus 16-i ülés, ill. *MNL HBML* VIII.1/b. 91. d. 2371–1944/45. etsz.

<sup>58</sup> Végh az indoklás szerint önként hagyta el az országot, erősen jobboldali és németbarát volt, míg Ökröst a MONE-tagsága, illetve „népellenes” magatartása miatt marasztalták el. *IgBiz. Jkv.* 1945. augusztus 16-i, december 13-i ülés, ill. *MNL HBML* VIII.1/b. 91. d. 2269–1944/45. etsz. és Uo. 93. d. 1302–1945/46. etsz.



## Az V. sz. igazolóbizottság elmarasztaló határozatai szakmánként és beosztásonként



Érdekes azonban, hogy a szélsőjobboldali párt- vagy egyesületi tagság az igazolóbizottság munkája során nem minden esetben vonta maga után az állásvesztés kimondását. Kirívó példa erre Szabó Károly műtőszolgát és Balogh József klinikai főorvos ügye. Az előbbi 1936-ban lépett be a Magyar Nemzeti Szocialista Pártba, és önként jelentkezett katonának a második világháború idején, illetve külön súlyosbító körülmény volt, hogy ezeket igazoló nyilatkozatában elhallgatta. Ám enyhítő körülménynek számított, hogy hat gyermek édesapja volt, nehéz anyagi körülményei miatt „félrevezetett szegény munkásembernek” ítélete meg a bizottság, és emiatt csak a legenyhébb „megfeddés” büntetéssel sújtotta.<sup>59</sup> Balogh főorvos pedig 1940–1941 között a karcagi nyilaskeresztes párt vezetője volt, de a „reprezentáción kívül egyéb vezető jellegű tevékenységet nem fejtett ki”, ezért a bizottság csak „vezető állásra alkalmatlannak” minősítette.<sup>60</sup> A kialakult gyakorlat szerint, hogy ha az „igazolás alá vont valamely fasiszta pártnak a tagja volt, de tevékeny szerepet a pártban nem vitt, az igazolóbizottság közigazgatási eljárás végett” értesítette a rendőrséget,<sup>61</sup> azonban az ő ügyükben ez sem történt meg. Hozzájuk hasonlóan elmarasztalta („vezető állásra alkalmatlannak” minősítette), de állásában meghagyta Redl Károly orvost, aki a debreceni rendőrkapitányság szerint a „N.Sz.Párt Hungarista Légiójának volt szervező tagja, továbbá a MMP [az Imrédy-féle Magyar Megújulás Pártja – K. R.] tagsággal és a MÉP tagsággal bírt. A nyomozás során megállapítást nyert az a tény, hogy Szálásival szorosabb összeköttetést tartott fenn. Levelei valamint a kihallgatás adatai szerint fenti egyén teljes egészében jobboldali beállítottságát igazolta”.<sup>62</sup>

<sup>59</sup> IgBiz. Jkv. 1945. augusztus 30-i ülés, ill. MNL HBML VIII.1/b. 92. d. 132–1945/46. etsz.

<sup>60</sup> IgBiz. Jkv. 1945. szeptember 20-i ülés, ill. MNL HBML VIII.1/b. 92. d. 329–1945/46. etsz.

<sup>61</sup> Igazoló eljárások, i. m., 7.

<sup>62</sup> MNL HBML XVII.403/e 3. d. 1079–1945.; IgBiz. Jkv. 1945. november 22-i ülés, ill. MNL HBML VIII.1/b. 93. d. 1143–1945/46. etsz.

Abból adódóan, hogy a kormányrendelet értelmében nem vizsgálták, vagy csak nagyon kirívó és ismert esetekben azt, hogy az igazolandó személy milyen tevékenységet folytatott 1939 előtt, más feltűnő ellentmondást is felfedezhetünk az eljárásokban. A Nemzeti Bizottság – ahogy a korábbiakban már említettük – szorgalmazta azt, hogy különös szigorral járjanak el a különböző bajtársi egyesületek tagjaival szemben, és a határozatok között számos olyan található, melyben a bajtársi egyesületi tagság is hozzájárult az elmarasztaló döntések meghozatalához. Azonban többeket, akik 1939 előtt voltak tagjai vagy vezető tisztviselői ilyen szervezeteknek, a bizottság a legenyhébb büntetés nélkül igazoltnak mondta ki.<sup>63</sup>

Ezek a tévedések jelzik nemcsak az V. sz. igazolóbizottság, hanem a többi ilyen testület legnagyobb hibáját: az egyes hasonló ügyek megítélésében mutatott következetlenséget. Éppen emiatt 1945 nyarától a források tanúsága szerint megszorodtak a bizottság határozataival szembeni fellebbezések. Ezeket a debreceni II. sz. Népbíróóság tárgyalta, és 12 esetben mondta ki, hogy az V. sz. igazolóbizottság „*tévedett és helytelen következtetést vont le*”. Ezek közül 10 volt olyan, amely egyetemi oktatóval szemben hozott elítélő határozatot hatálytalanított (Pukánszky, Went, Kettesy, Bókay, Jeney, Orsós, Szontagh, Ökrös, Végh Pál és Mikó Gyula rendkívüli tanárok<sup>64</sup>), és mindössze két olyan professzor volt (Jankovich László, Pap Károly), akik végleg elvesztették állásukat.

A Népbíróóság felmentő határozatai mutatják, hogy a professzorokkal szemben egyértelműen olyan politikai jellegű döntések születtek, melyek nem minden esetben fedték a valóságot, sőt, olykor kifejezetten inkorrektek voltak. Ilyen lehetett Pukánszky esete, aki a német nyelv professzoraként eleve nem reménykedhetett abban, hogy a bizottság igazolja. Az ő érdekében a klasszika-filológus Szabó Árpád jelentkezett rendkívüli tanúként, ám a meghallgatását a bizottság mellőzte, mert az ítélethirdetés már elhangzott. Szabó ezek után a következő kijelentést tette: „*Dr. Pukánszky Béla egyetemi tanár mellett a szolidaritást vállalom. A bizottság nem áll hivatása magaslatán. Felszólítom a bizottságot, hogy oszoljon föl.*” A kommunista bizottsági tag, Tariska István kiutasította a teremből Szabót, majd a testület „*megállapította*”, hogy „*dr. Szabó Árpád magatartása a demokrácia szellemével nem egyeztethető össze*”, ezért „*a szükségesnek látszó megtorló*

<sup>63</sup> Kirívó eset Tankó Béla, a későbbi neves biokémikus ügye, aki még egyetemista éveiben a bölcsész-hallgatók Árpád Bajtársi Egyesületének vezére volt, és ő is szónokolt az 1928-as debreceni egyetemi diáktüntetésen, ahol a *numerus clausus* visszaállítását követelték. *IgBiz. Jkv.* 1945. június 13-i ülés, ill. KEREPESZKI Róbert, *A numerus clausus 1928. évi módosításának hatása Debrecenben*, Múltunk (2005/4), 42–75.

<sup>64</sup> *MNL HBML* VIII.1/b. 91. d. 2455–1944/45. etsz. *Uo.* 92. d. 593–1945/46. etsz. *Uo.* 93. d. 1006–1945/46. etsz. *Uo.* 94. d. 1686, 1687, 1688, 1689, 1726–1945/46. etsz., ill. *Uo.* 95. d. 2177, 2178–1945/46. etsz.

*eljárás megindítása céljából*” a jegyzőkönyvet az egyetem rektorához és a népbírósághoz is eljuttatják.<sup>65</sup>

A felmentések néhány esetben bebizonyították az igazolóbizottságok működésének másik hátrányát, a viszonylag könnyű félrevezethetőséget is: előfordult ugyanis, hogy néhányan panasztételükkel személyes bosszúra, illetve a saját ambícióik érvényesítésére használták fel valaki ellen a testületet, amely hitelt adott egyes meggyőzőnek tűnő panaszoknak.<sup>66</sup>

Érdekes, ugyanakkor eddig nem vizsgált kérdés, hogyan fogadták a nem igazolt, de állásukban meghagyott közalkalmazottakat a munkatársaik az eljárások lefolytatása és a határozatok kimondása után. Erre világít rá az egyetem gazdasági hivatalának megbízott igazgatóhelyettesének 1945. július 31-én kelt levele, ugyanis az ő hatáskörébe tartozott a nem igazolt alkalmazottak újbóli munkába állítása. Az V. sz. igazolóbizottság az elmarasztaló határozatainak többségét (a 49-ből 29-et) június és július hónap során hozta, azonban az igazgatóhelyettes szerint *„az egyetemi munkásság körében az ítéletek ellenére is olyan vélemény nyilvánult meg, hogy nem hajlandóak egyeseket munkahelyükre visszaengedni*”. Különösen erős ellenállás mutatkozott három tisztviselő (Szabó Imre, klinikai gazdasági hivatal igazgatója, Gömöri Zoltán egyetemi gazdasági tiszt, Jámbor János klinikai műszaki tisztviselő) munkába állásával szemben. Mindhármukat *„munkás- és népellenes magatartás*” miatt marasztalta el az igazolóbizottság.<sup>67</sup> Néhány alkalmazott azonban kijelentette, hogy nem tűrik meg őket a munkahelyükön, és *„doronggal is hajlandók fejbe verni*” őket, *„ha az egyetem területére beteszik a lábukat*”. Emiatt az igazgatóhelyettes a munkásság haragjától tartva és az újból munkába állított tisztviselők testi épségét féltve kérte a rektort, hogy nekik rendkívüli szabadságot engedélyezzen,

<sup>65</sup> *IgBiz. Jkv.* 1945. június 26-i ülés.; A debreceni államügyészségen keresztül az igazságügyi miniszter az esetre azt a választ adta, hogy *„a demokratikus szólásszabadságra tekintettel a bűnvádi eljárás szorgalmazásához felhatalmazást nem ad*”, ezért Szabó Árpád ellen *„rágalmazás vétsége miatt bűnvádi eljárás nem indítható*”. *MNL HBML XVII.403/3* 1. k. 385–1945. – De volt olyan eset is, hogy a Népbíróság felmentő határozatával nem értettek egyet: például Sántha Kálmán orvosi kari dékán tiltakozásul azért mondott le tisztségéről, mert a Népbíróság hatályon kívül helyezte Bókay professzor büntetését, és ennek elítélésében az általa képviselt fakultás nem állt mellé. *MNL HBML VIII.1/b.* 94 d. 1877–1945/46. etsz.

<sup>66</sup> Ilyen volt Fialkovic Gyuláné klinikai alkalmazott ügye, akit munkatársai panaszoltak be. Emiatt az igazolóbizottság állásvesztésre ítélte, ám a Népbíróság hamis tanúzás miatt hatályon kívülre helyezte a határozatot. *MNL HBML VIII.1/b.* 90. d. 1538–1944/45. etsz. ill. *uo.* 94. d. 1595–1945/46. etsz.; Annak ellenére megkísérelték néhányan a félrevezető panasztételt, hogy az igazolóbizottságok előtt tett hamis tanúvallomás három évig terjedő börtönnel volt büntethető, de ezt sem alkalmazták következetesen.

<sup>67</sup> Szabó Imre 1941-ben állítólag azt mondta az oroszokról, *„jó, hogy már a határról elmennek, mert a munkásokkal már amúgy sem lehet bírni*”, ezért a bizottság *„megfedte*”. Jámbor a munkássággal szemben *„főlényes és durva magatartást*” tanúsított, és *„vezetői állásra alkalmatlannak*” nyilvánították. *IgBiz. Jkv.* 1945. június 17-i, június 28-i és július 6-i ülések, ill. *MNL HBML VIII.1/b.* 90. d. 1640, 1682, 1833–1944/45. etsz.

amíg a kedélyek lecsillapodnak.<sup>68</sup> Ez az eset is bizonyítja, hogy az egyetemi közvéleményt komolyan foglalkoztatták az igazolások, továbbá azt is, hogy az állásukban meghagyott, de korábbi magatartásuk miatt elmarasztalt közalkalmazottakkal szemben mennyire ellenálltak korábbi beosztottjaik, mivel őket továbbra is a régi világ képviselőinek tekintették, akiknek nem lehetett helyük a munkásoknak nagyobb erőt biztosító új rendszerben.

### *A bizottság megszűnése*

Az V. sz. igazolóbizottság 1946. január végéig működött. Ekkor ugyanis a „feldolgozandó anyag csökkenése”, valamint egy új kormányintézkedés (10/1946. M.E. sz. rendelet) miatt Öry főispán utasítást adott a debreceni testületek átszervezésére és hatáskörük átcsoportosítására. Az I., II. és az időközben megalakult VI. számú igazolóbizottságok átalakultak, és „a Nyugatra távozott személyeket igazoló I., II. és III. számú bizottságok” néven működtek tovább. Azokat a személyeket, akik nem menekültek el Magyarországról a szovjet hadsereg támadása miatt, a III., IV. és VI. számú igazolóbizottság ellenőrizte „a közalkalmazottak I., II. és III. számú igazolóbizottsága” néven. Így a korábbi VI. sz. testület III. számú jelzéssel jelölte meg, és „kettős minőségben” működött, azaz az „önmagát az igazolandó egyének minemiségének megfelelően aszerint, hogy az illető Nyugatra eltávozott-e vagy sem”. Ennek értelmében 1946. január 31-én megszűnt az V. számú igazolóbizottság, és valamennyi ügyiratát „megőrzés végett” Debrecen város levéltárában kellett elhelyezni.<sup>69</sup>

Ezzel természetesen nem fejeződtek be az egyetemi igazolások: még 1946-ban is sokan tértek vissza a „nyugatosok” közül (pl. hadifogságból), és az egyetemi igazolóbizottság munkáját az új testületek folytatták több alkalmazottal, oktatóval szemben.<sup>70</sup>

Az V. sz. bizottság olykor következetlen vagy téves döntéseiből, az elítélő határozatok viszonylag alacsony számából (a fellebbezések után mindössze 37) adódóan joggal feltételezhette a közélet a testület eredménytelenségét. Ez is közrejátszott abban, hogy az egyetemet továbbra is „reakciónak” tekintették, és a további igazolásoktól szigorúbb

<sup>68</sup> MNL HBML VIII.1/b. 91. d. 2096–1944/45. etsz.

<sup>69</sup> MNL HBML XVII.403/e 3. d. 15–1946. V. Ig. Biz. ill. Uo. 145/1946; Az V. sz. egyetemi igazoló bizottság utolsó elmarasztaló határozatát Némedi Lajos, a német tanszék magántanára ellen hozta 1946. január 17-én. Némedi rövid ideig a Debrecenben is megalakuló Német Tudományos Intézet munkatársa volt, amely tulajdonképpen fedőszervezetként működött a Volksbund helyi csoportjának megalakulásához. Némedi utóbbiban már nem vett részt, azonban a bizottság megítélése szerint a „nyomatásban megjelent munkáiból kitűnt, hogy nem tudta megőrizni a tiszta magyar gondolkodását, hanem hatása alá került [a] német befolyásnak és ezzel feltétlenül német érdekeket szolgált”, ezért „megfedésre” ítélte. IgBiz. Jkv. 1946. január 17-i ülés, ill. MNL HBML VIII.1/b. 94. d. 1580–1945/46. etsz.; A debreceni Német Tudományos Intézetéről lásd KEREPESZKI, *Debrecen és a Volksbund, i. m.*, 276–279.

<sup>70</sup> Például Hüttl Tivadar orvosprofesszorral szemben már az I. sz. „nyugatos” bizottság folytatta le az igazoló eljárást, és 1946. február 28-án állásvesztésre ítélte. MNL HBML VIII.1/b. 96. d. 3306–1945/46. etsz.

ítéleteket vártak el. Ezt tükrözni az I. sz. „nyugatos” bizottság egy egyetemi tanárségéd ügyében 1946 márciusában hozott határozatának indoklása is: a testület szerint ugyanis „*az egyetem nem a tudomány, hanem a reakció és a jobboldali gondolat fellegvára*”.<sup>71</sup> Még elítélőbbben fogalmazott Végh Dezső, Debrecen polgármester-helyettese, aki kultúrnapok rendezésének tárgyalásakor egyenesen kijelentette, hogy „*az egyetemen a gyűlöletet hirdetik*”.<sup>72</sup> Ezek is jelzik, hogy az intézményes felelősségre vonás és a „*tisztogató*” csak kis részben hozott „eredményt” a debreceni egyetemen az V. sz. igazolóbizottság munkájával, és a „*reakció*” teljes felszámolása, az egyetemről „*kialakult kép*” megváltozása, illetve az intézmény „*arculatváltása*” csak később, az egyértelműen a kommunista hatalomátvétel jegyében végzett B-listázások következtében történt meg.

---

<sup>71</sup> Lovass Rezső tanárségédet nyugdíjazásra ítélték, mert „*erős jobboldali és németbarát magatartást tanúsított*.” Az indoklás szerint az „*igazolóbizottság nem lát garanciát arra, hogy az igazolás alá vont az ifjúságot demokratikus szellemben fogja nevelni, tehát állásában való meghagyása nem kívánatos*.” Természetesen az Egyetemi Tanács nem hagyta szó nélkül az igazolóbizottság „*bivatalos formában elhangzott véleményét*”, és az 1946. május 23-i ülésén kérte a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy az igazságügyi tárcánál „*méltóztasson odabáttni, hogy ez a mélyen sértő állítás reparáltassék*”. MNL HBML VIII.1/b. 95. d. 2242–1945/46. etsz.

<sup>72</sup> Az egyetem vezetése visszautasította az állítást. Szabó Kálmán polgármester magyarázkodásra kényszerült, és szerinte helyettese „*a kijelentést nem a jelenlegi professzorokra vonatkoztatja, hanem a régebbi fasiszta idők alatt elhangzottakra*”. MNL HBML VIII.1/b. 96. d. 2981–1945/46. etsz.